

Delia-Anamaria Răchișan

*Simboluri vegetale
antropomorfizate și
misterioase cu funcție
tămăduitoare*

Editura MEGA

Cluj-Napoca

2022

Referenți:
Prof. univ. dr. (emeritus) Nicolae Constantinescu
Prof. univ. dr. Gheorghe Glodeanu

DTP și copertă:
Editura Mega

Redactor:
Simina Baumgarten

© Delia-Anamaria Răchișan, 2022

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RĂCHIȘAN, DELIA ANAMARIA
Simboluri vegetale antropomorfizate și misterioase cu funcție tămăduitoare /
Delia-Anamaria Răchișan. – Cluj-Napoca: Mega, 2022
ISBN 978-606-020-440-4
39
633

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

*Cu mult drag,
fiului meu Alex,
studenților și masteranzilor*

Cuprins

PREFAȚĂ.....	11
INTRODUCERE.....	13
CAPITOLUL 1. SIMBOLURI VEGETALE	
ANTROPOMORFIZATE.....	17
1.1. Mătrăguna.....	17
1.1.1. Palier etimologic, dihotomia gândire științifică – gândire naivă.....	17
1.1.2. Registrul descriptiv.....	21
1.1.3. Mătrăguna și literatura.....	23
1.1.4. Mătrăguna și praxisul ritualic.....	29
1.1.5. Palier mitologic.....	35
1.1.6. Mătrăguna și categoriile folclorice (legende, descântece).....	36
1.1.7. Mătrăguna și funcția taumaturgică – medicina populară.....	49
1.2. Mandragora.....	51
1.2.1. Palier etimologic, binaritatea gândire științifică – gândire populară.....	51
1.2.2. Registrul descriptiv.....	54
1.2.3. Mandragora și categoriile folclorice (legende).....	56
1.2.4. Mandragora și funcția taumaturgică – medicina populară.....	59
1.3. Usturoiul/Aiul.....	62
1.3.1. Palier etimologic, binaritatea gândire științifică – gândire empirică.....	62

1.3.2. Registrul descriptiv.....	67
1.3.3. Aiul și categoriile folclorice (legende, descântece, „cimilituri” [ghicitori], proverbe).....	71
1.3.4. Usturoiul/Aiul și praxisul ritualic.....	83
1.3.5. Aiul și funcția tămăduitoare – medicina populară.....	90
1.4. Iarba fiarelor.....	93
1.4.1. Simbioza gândire științifică – gândire populară.....	93
1.4.2. Registrul descriptiv.....	96
1.4.3. Iarba mitică și praxisul ritualic.....	98
1.4.4. Iarba fiarelor și credințele populare. Palier mitic.....	101
1.4.5. Buruiana reală și puterea ei vindecătoare – medicina populară.....	102
1.5. Socul.....	103
1.5.1. Palier etimologic, simbioza gândire științifică – gândire populară.....	103
1.5.2. Registrul descriptiv.....	105
1.5.3. Socul și categoriile folclorice (legende, descântece).....	107
1.5.4. Socul și praxisul ritualic.....	113
1.5.5. Socul și funcția terapeutică – medicina populară.....	116

CAPITOLUL 2. BURUIENI MISTERIOASE – UNIVERS

MITOLOGIC.....	119
2.1. Buruiana lui Marț.....	119
2.1.1. Palier etimologic, simbioza gândire științifică – gândire populară.....	120
2.1.2. Registrul descriptiv.....	122
2.1.3. Urzica și categoriile folclorice (legende, proverbe, cimilituri).....	125
2.1.4. Palier mitologic.....	127
2.1.5. Urzica și praxisul ritualic.....	128
2.1.6. Urzica și funcția terapeutică – medicina populară.....	131
2.2. Macul în Panteonul românesc, grec și roman.....	133
2.2.1. Simbioza gândire științifică – gândire populară.....	133
2.2.2. Descrierea macului.....	135

2.2.3. Palier mitologic.....	136
2.2.4. Palier istoric.....	138
2.2.5. Macul și categoriile folclorice (descânțete, legende, poezia lirică, cimilituri).....	140
2.2.6. Macul și praxisul ritualic.....	152
2.2.7. Macul și funcția tămăduitoare – medicina populară.....	156
2.3. Iarba Năvalnic și reprezentarea mitică Dragobete.....	157
2.3.1. Palier etimologic, simbioza gândire științifică – gândire populară.....	157
2.3.2. Registrul descriptiv.....	158
2.3.3. Palier mitologic.....	158
2.3.4. Năvalnicul și categoriile folclorice (legende).....	160
2.3.5. Năvalnicul și praxisul ritualic.....	161
2.3.6. Năvalnicul și funcția tămăduitoare – medicina populară.....	164
2.4. Buruiana Zburătoare și făptura mitică Zburătorul.....	165
2.4.1. Simbioza gândire științifică – gândire populară.....	165
2.4.2. Registrul descriptiv.....	166
2.4.3. Palier mitologic.....	169
2.4.4. Praxis ritualic.....	170
2.4.5. Zburătoare și categoriile folclorice (legende).....	171
2.4.6. Zburătoarea și funcția terapeutică – medicina populară.....	173
CAPITOLUL 3. SIMBOLURI FITOMORFE PERENE.....	175
3.1. Cultul vâscului și mitul lui Balder.....	175
3.1.1. Palier etimologic, simbioza gândire științifică – gândire populară.....	175
3.1.2. Registrul descriptiv.....	176
3.1.3. Palier mitologic.....	177
3.1.4. Vâscul și literatura.....	181
3.1.5. Vâscul și categoriile folclorice (legende).....	181
3.1.6. Praxis ritualic.....	182
3.1.7. Vâscul și forța sa vindecătoare – medicina populară.....	185
3.2. Iedera și nemurirea sufletului.....	186

3.2.1. Palier etimologic, simbioza gândire științifică – gândire populară.....	186
3.2.2. Registrul descriptiv.....	186
3.2.3. Palier mitologic.....	189
3.2.4. Praxis ritualic și categorii folclorice (doină de jale).....	191
3.2.5. Iedera și funcția tămăduitoare – medicina populară.....	192

CAPITOLUL 4. SIMBOLURI DENDROMORFE CU VALENȚE

RITUAL-MITICE.....	195
4.1. Alunul.....	195
4.1.1. Palier etimologic, simbioza gândire științifică – gândire populară.....	195
4.1.2. Registrul descriptiv.....	196
4.1.3. Palier mitologic.....	198
4.1.4. Praxis ritualic.....	199
4.1.5. Categorii folclorice (basmе, cântece lirice, descântece, legende).....	205
4.1.6. Alunul și funcția terapeutică – medicina populară.....	209
4.2. Nucul.....	210
4.2.1. Palier etimologic, binaritatea gândire științifică – gândire populară.....	210
4.2.2. Registrul descriptiv.....	211
4.2.3. Palier mitologic.....	213
4.2.4. Praxis ritualic.....	214
4.2.5. Categorii folclorice (cimilituri, proverbe, basme).....	217
4.2.6. Nucul și funcția tămăduitoare – medicina populară.....	221
ABSTRACT.....	223
BIBLIOGRAFIE.....	225

Prefață

Cartea, structurată pe patru capitole, apelând la perspectiva interdisciplinară, relevă valențele ritual-mitico-simbolice ale regnului vegetal. O lume aflată sub tutela simbolurilor fitomorfe și dendromorfe își revendică forța. Buruienile de leac (aiul/usturoiul, iarba fiarelor, iedera, macul, mătrăguna, mandragora, năvalnicul, socul, urzica, vâscul, zburătoarea) și simbolurile dendromorfe (alunul, nucul) dezvăluie forme străvechi de etnoiatrie.

Palierele abordate subliniază complexitatea temei: dihotomia gândire științifică – gândire empirică, registrul descriptiv, praxisul ritualic, corelarea cu anumite categorii folclorice, funcția tămăduitoare. Etapele culegerii buruienilor de leac, zilele, momentele propice recoltării acestora, interdicțiile și predicțiile, ofrandele rituale, funcțiile fundamentale sunt câteva semnificații majore care subliniază importanța, respectul alocate, atribuite simbolurilor vegetale în lumea satului românesc.

Autoarea revizitează fondul etnoiatic străvechi, îl revitalizează, prezentând într-o manieră captivantă simboluri vegetale ambivalente, antropomorfizate și misterioase.

Dr. Delia-Anamaria Răchișan a publicat și editat, în total, 18 cărți, în română, câteva fiind traduse și în limbi străine. Menționez că două dintre acestea au apărut la Editura Academiei Române: *Mitologia românească și estetica artei tradiționale din Maramureș* (2015), *Formulele magice și antropologia vârstelor. Magia cuvântului în Maramureș* (2013). Precizez că studiul *Istoricul și estetica mărtișorului*

românesc din cele mai vechi timpuri până în prezent (2017) a obținut, în anul 2018, *Premiul pentru Carte Științifică* în cadrul concursului „Cărțile Anului 2017”, secțiunea „Carte Științifică”.

Am convingerea că, datorită rigurozității, originalității cu care a fost realizată, lucrarea *Simboluri vegetale antropomorfizate și misteroase cu funcție tămăduitoare* de Delia-Anamaria Răchișan merită să fie citită.

Decembrie 2021

Prof. univ. dr. (emeritus) Nicolae Constantinescu
Școala Doctorală Litere
Universitatea din București

Introducere

În această lucrare se subliniază universul fascinant al simbolurilor vegetale antropomorfizate și misterioase. O lume mirifică aflată sub tutela regnului vegetal își dezvăluie unicitatea.

Fitomitologia devine punct de conjuncție cu dendromitologia, subliniind simboluri fitomorfe și dendromorfe complexe – aiul/usturoiul (*Allium sativum*), alunul (*Corylus avellana* L.), iarba fiarelor (*Cynanchum vincetoxicum* L./*Vincetoxicum hirundinaria/Vincetoxicum officinale* Moench), iedera (*Hedera helix*), macul (*Papaver somniferum*), mătrăguna (*Atropa belladonna*), mandragora (*Mandragora officinarum*), năvalnicul (*Phyllitis scolopendrium*), nucul (*Juglans regia* L.), socul (*Sambucus nigra*), urzica (*Urtica dioica*), vâscul (*Viscum album*, *Loranthus europaeus*), zburătoarea (*Chamaenerion angustifolium*, (*Epilobium palustre*, *Veronica longifolia*, *Veronica latifolia*).

Lucrarea este structurată pe patru capitole, precum: *Simboluri vegetale antropomorfizate* (1), *Buruieni misterioase – univers mitologic* (2), *Simboluri fitomorfe perene* (3), *Simboluri dendromorfe cu valențe ritual-mitice* (4).

Simbolurile vegetale permit decriptarea mai multor unghiuri critice: folcloric, etnologic, lingvistic, literar, medical, mitologic, religios etc.

Palierul etimologic, fiind augmentat de binaritatea gândire savantă – gândire empirică, dezvăluie importanța denumirii științifice și varietatea denumirilor regionale. Astfel, datorită denumirii

științifice se sistează orice confuzie, atunci când identificăm denumiri regionale identice la buruieni diferite.

Registrul descriptiv potențează universul captivant al simbolurilor fitomorfe și dendromorfe. Rădăcina, tulpina, frunzele, florile, fructele simbolurilor vegetale descrise subliniază frumusețea, unicitatea și utilitatea acestora.

Lucrarea vizează și corelarea unor simboluri vegetale cu anumiți zei sau fapte mitologice. Se pune accent pe palierul mitologic, se mizează pe perspectiva interdisciplinară, ori de câte ori este cazul, se interacționează cu diverse discipline (lingvistică, literatură, mitologie, folclor, etnologie, religie etc.).

Praxisul ritualic relevă un univers complex încărcat de semnificații, inclusiv un cumul de funcții fundamentale și adiacente. Funcția tămăduitoare este augmentată de alte funcții: apotropaică, de inițiere, de mediere conștientizată între microcosmos și macrocosmos, magică, oraculară, ritualică etc. Acest univers, impregnat de credințe, practici străvechi transmise, de veacuri, de la străbuni, se cere a fi descifrat în permanență. Nu întâmplător, în lumea satului românesc, buruienile de leac erau recoltate, respectându-se cu strictețe anumite interdicții și predicții care vizau anumite aspecte pertinente. Menționăm câteva aspecte care amplifică importanța buruienilor de leac în lumea satului românesc: statusul culegătorului (puritate sufletească și trupească), recuzita (cuțit de argint, de cupru sau de lemn), substituirea buruienii cu anumite ofrande ritualice (pâine/pască, sare, zahăr/miere, vin/țuică etc.), momentele favorabile (zorii zilei, răsărit, miezul nopții), zilele faste (sărbătorile din Calendarul popular din preajma echinocțiului de primăvară, echinocțiului de toamnă sau solstițiului de vară, aferente buruienii corespunzătoare), zilele nefaste (de exemplu, buruienile culese de Rusalii devin inefficiente din pricina Ielelor), poziționarea astrului selenar (lună plină, Crai Nou), seva buruienii (poziționată fie în rădăcină, fie în tulpină, fie în frunze, fie în flori), apelativele eufemistice, uscarea corespunzătoare (la umbră, la soare), vopsitul

vegetal natural etc. Nu întâmplător, se crede că buruienile sunt leac pentru trup, însă și pentru suflet. Atât în legende, cât și în basme, pe unde pășesc Dumnezeu, Sânpetru sau eroul pozitiv, în mod instantaneu, se ivesc flori, buruieni de leac, iarbă. În schimb, pe unde calcă Necuratul sau eroii negativi apar plante, precum: măse-lariță, scaieți, spini etc.

Se crede că limbajul regnului vegetal, denumirea buruienilor, funcția terapeutică a acestora poate fi decriptată dacă se consumă carne de șarpe alb ori dacă unui ofidian i se va reteza capul cu un ban de argint, apoi i se va insera în gură un cățel de usturoi, iar capul șarpelui se va pune sub pridvorul unei biserici. Se spune că, după nouă zile, în acel loc, va apărea o buruienă miraculoasă. Posesorul ei va recunoaște toate simbolurile fitomorfe și dendromorfe, acestea îi vor vorbi și, implicit, va ști care sunt benefice și care sunt malefice. Credințele populare confereau comprehensiunea calităților tămăduitoare ale buruienilor unor necuvântătoare (de exemplu, în acest context, ofidienilor). Astfel de credințe populare și alte aspecte inedite regăsim în studiile unor autori avizați – Antoaneta Olteanu, Valer Butură, Elena Niculița-Voronca, Ion Ghinoiu, Artur Gorovei etc. (A se vedea detalii, în acest sens, în subcapitolele 1.3.2; 4.1.3; 4.1.5.4).

Uneori, linia de demarcație care se înfiripă între real și ireal este fragilă, dar și captivantă. Gândirea empirică ne reamintește cât de prețuite sunt buruienile de leac în universul ontologic al satului românesc. Anumite binarități subliniază ambivalența simbolurilor vegetale: medicament-otravă, sacru-profan, benign-malign etc.

Interacțiunea cu anumite categorii folclorice (cimilituri, descân-tece, legende, proverbe etc.) potențează universul fascinat al simbolurilor vegetale, implicit ale celor cu iz mitologic. În lumea reală apare un pliseu care ne proiectează într-un univers misterios acaparat fie de buruieni de leac, fie de arbori totemici.

Inițiații, cunoscând puterea simbolurilor vegetale, apelând la medicina populară dezvăluie rolul tămăduitor al simbolurilor

fitomorfe și dendromorfe. Nu întâmplător, buruienile de leac trebuie culese după prescripții ritualice străvechi, respectând conștanțialitatea om-natură-divinitate. Prin intermediul simbolurilor vegetale cercetate, valorificăm și (re)actualizăm fondul etnoiatric transmis din moși-strămoși.

Prin intermediul simbolurilor vegetale ia naștere un univers tradițional etnoiatric impregnat de cunoașterea empirică, un univers care așteaptă să fie decriptat de omul contemporan. Empiria tradițională, apelând la descântece, la rugăciune, la buruieni de leac, la arbori totemici cu valențe ritual-mitice, dezvăluie mijloacele complexe prin care se genera vindecarea ființei umane, „marhălor” [animalelor din gospodărie]. Astfel, cu ajutorul simbolurilor vegetale, se potențează practicile străvechi prin care starea maladivă era substituită de starea de sănătate, restabilindu-se echilibrul.

Cartea se adresează tuturor celor care vor să (re)descopere fondul etnoiatric străvechi și să decripteze universul simbolurilor vegetale misterioase, antropomorfizate.

Delia-Anamaria Răchișan

CAPITOLUL 1.

SIMBOLURI VEGETALE ANTROPOMORFIZATE

1.1. Mătrăguna

1.1.1. Palier etimologic, dihotomia gândire științifică – gândire naivă

1.1.1.1. Palier etimologic

Mătrăguna (*Atropa belladonna*) este o plantă erbacee și perenă. Mătrăguna face parte din genul *Atropa* și provine, asemenea mandragorei (*Mandragora officinarum*), din familia Solonaceelor. Denumirea științifică sistează eventualele confuzii care ar putea surveni între mătrăgună și mandragoră. Pentru a decripta palierul etimologic, vom analiza mătrăguna, având ca reper cele două modele denominative – modelul științific sau savant și modelul popular ori naiv. Totodată, pentru a suprima orice fel de confuzie, apelăm la perspectiva comparativ-analitică, elucidăm binaritatea mătrăgună-mandragoră. Din perspectivă lingvistică există o apropiere care generează o oarecare confuzie între mătrăgună și mandragoră. Din perspectivă botanică există înrudire între mătrăgună (*Atropa belladonna*) și mandragoră (*Atropa mandragora*). Conform nomenclaturii oferite de botanistul Linné, ambele plante fac parte din genul *Atropa*. Pentru a fi cât mai expliciti, potențăm asemănările și deosebiriile dintre mătrăgună și mandragoră, analizându-le individual.

1.1.1.2. Mătrăguna (*Atropa belladonna*). Denumirea științifică

Denumirea științifică *Atropa belladonna* < gr. *Atropos* și it. *belladonna* a fost dată de botanistul Carl von Linné, cunoscut și sub numele integral Carl Nilsson Linnæus¹. Pe de o parte, termenul *atropa* ne duce cu gândul la Atropos, la una dintre cele trei Moire din mitologia greacă, denumite Parce în Panteonul roman. Se crede că Moirele, concepute din împreunarea lui Zeus cu Themis, modificau destinul ființei umane. Acestea erau în număr de trei: Clotho, Lachesis, Atropos². La nivel simbolic, prima torcea firul vieții, a doua „depăna” [lungea] firul vieții, iar a treia tăia viața muritorilor. Atropos, în calitate de Moiră, simbolizează „încetarea ireversibilă a vieții; era reprezentată figurativ cu o unealtă de tăiat, exprimând

¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Linnaeus. Accesare site: 29.03.2021, ora: 22.09.

² Extrapolând, în Panteonul românesc întâlnim Ursitoarele în număr de trei, îmbrăcate în alb: Torcătoarea, Soarta, Moartea. Recuzita ritual-magico-simbolică este alcătuită din trei obiecte: o furcă de tors cu caier de lână, un fus, o foarfecă. Se crede că cea mică este nemiloasă și i se atribuie carențe fizice – este schioapă. Nu întâmplător, Moartea, conform mitologiei românești, este denumită Șchioapa sau Sfânta Moarte. Ultima denumire este un apelativ eufemistic și are menirea de a o îmbuna. Se crede că în casa Morții sunt candelile și o sumedenie de gheme. În trecut, în satele românești, moașa aducea pe lume nou-născuții. Moașa interacționa atât cu planul real, cât și cu cel mitic. Ei îi revenea sarcina de a pregăti masa Ursitoarelor: o masă rotundă cu trei picioare și trei scăunele așezate în dreptul ferestrei din camera nou-născutului, iar pe masă erau puse trei farfurii, trei linguri, trei pahare, dar și ofrande rituale (colaci, sare, apă sau vin), inclusiv obiecte cu conotație simbolică în funcție de sexul nou-născutului (inclusiv un ghem de lână pentru ca firul vieții tors de ele să fie cât mai lung și de bun augur). Moartea propriu-zisă din mitologia românească este antrpomorfizată, este denumită Zâna Bătrână, este aidoma unui schelet umblător, uneori cu aripi negre, care posedă o coasă sau o seceră în mâna stângă, iar în mâna dreaptă un pocal. Remarcăm că Moartea, indiferent de obiectul contondent cu care este reprezentată în picturile murale (coasă, seceră sau foarfecă), are menirea de a curma firul vieții. Atropos din Panteonul grec se identifică cu Moartea din Panteonul românesc.